

PETER BERGER AND SECULARIZATION

VOLKAN ERTİT

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

Mail: volkanertit@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6114-2606>

ABSTRACT

A significant number of individuals who discussed the secularization theory in Turkey claim in their lectures, academic material, opinion columns, television programs, conferences, and even social media that the theory has collapsed, referencing Peter Berger. These individuals generally adopt the following approach: "Peter Berger, who previously advocated the secularization theory, has changed his opinion. Therefore, the secularization thesis has collapsed and the transformation in Turkey cannot be explained by the secularization theory". Although this claim is widespread in Turkey, it does not seem possible to understand the basis of Berger's change of opinion, and the particular societies he mentioned to have become more religious and modernized at the same time as the individuals who make the claim do not go into details. The present study aims to evaluate Berger's widely accepted opinions/claims within the context of the secularization theory, and discuss the clear methodological fallacies committed by those who reference him to support the claim that "the theory has collapsed". For this purpose, the present study initially explains the concept of secularization and the characteristics of the secularization theory before moving on to presenting Berger's dilemmas in theory and methodology through 10 claims in his most cited works. The four main conclusions of the present study can be listed as follows: 1. Berger does not support his claims with evidence. No evidence or data is presented in his 4 most cited works in Turkey. 2. After brief research, it can be seen that Berger's claims regarding Turkey, the United States, Latin America, European countries and Israel have been refuted. 3. Berger aims to measure whether a society has become secularized not only by comparing that society with its own history (as it should be), but by comparing it with other societies. Therefore, Berger seems to have chosen to ignore one of the main methods on which the debate regarding secularization is based. 4. In his last years, Berger adopted a style that is out of character for an academician, reasons for which would exceed the limits of the present study. Unfortunately, the decline in his academic sensitivities could not prevent the formation of a large mass of academicians who acknowledge his claims without question.

Keywords: Peter Berger, secularization theory, methodology in secularization debates.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü:	Araştırma
Geliş Tarihi:	10.05.2020
Kabul Tarihi:	29.06.2020
Yayın Tarihi:	25.11.2020
Yayın Sezonu:	2020

Makaleye Atıf Bilgisi

ERTİT Volkan (2020). "Peter Berger ve Sekülerleşme". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 16. Özel Sayı 1. (194-214).

muhafazakârdüşünce • yıl:16 - özel sayı:1• 2020

PETER BERGER VE SEKÜLERLEŞME*

VOLKAN ERTİT

Öz

Türkiye’de sekülerleşme teorisi ile ilgili iddia sahibi olanların önemli bir bölümü, derslerinde, akademik üretimlerinde, gazetelerin yorum sayfalarında, katıldıkları televizyon programlarında, davetli oldukları konferanslarda ve hatta sosyal medya hesaplarında ünlü din sosyoloğu Peter Berger’e atıfla sekülerleşme teorisinin çöktüğünü iddia etmektedir. Bahsi geçen bu kitle genellikle şu yaklaşımı benimsemektedir: “Daha önce sekülerleşme teorisini savunan Peter Berger artık fikrini değiştirmiştir, o nedenle sekülerleşme tezi çökmüştür ve dolayısıyla Türkiye’deki dönüşüm sekülerleşme teorisi ile açıklanamaz.” Bu iddia Türkiye’de sıklıkla kullanılmasına rağmen, detaylara inilmediği için Berger’in hangi verilere dayanarak fikrini değiştirdiğini ve modernleştiği halde dindarlaşan hangi toplumlardan bahsettiğini anlamak mümkün görünmemektedir. Bu makalenin yazılmasının sebebi de Berger’in geniş bir kitle tarafından kabul edilen fikirlerini/iddialarını sekülerleşme teorisi bağlamında değerlendirmek ve hem Berger’in hem de “teori çöktü” iddiası için onu referans gösterenlerin yaptıkları açık yönetsel sorunları tartışmaktır. O nedenle, bu çalışma sekülerleşme kavramını ve sekülerleşme teorisinin ne olduğunu kısaca açıkladıktan sonra, Berger’in teorideki ve yöntemdeki açmazlarını yine Berger’in en çok atıf alan eserlerindeki 10 iddiası üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Çalışmanın ulaştığı 4 ana sonuç şunlardır: 1. Berger, iddialarını kanıtlarla desteklememektedir. Türkiye’de en çok atıf alan 4 temel yazısında, herhangi bir kanıt ya da veri ortaya koymamaktadır. 2. Berger’in Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Latin Amerika, Avrupa ülkeleri ve İsrail ile ilgili iddialarının kısa bir araştırma yapılırken yanlışlandığı görülmektedir. 3. Berger bir toplumun sekülerleşip sekülerleşmediğini, olması gerektiği gibi o toplumu kendi tarihi ile kıyaslayarak değil, başka toplumlarla kıyaslayarak ölçmeye çalışmaktadır. Böylece Berger, sekülerleşme tartışmalarının üzerine oturduğu temel yöntemlerden birini yok saymayı seçmiş görünmektedir. 4. Berger, ömrünün son dönemlerinde, sebebi bu çalışmanın sınırlarının ötesinde olan, akademiden uzak bir üslubu benimsemiştir. Ancak ne yazık ki onun akademik hassasiyetlerinin azalması, onun iddialarını sorgulamaksızın kabul eden geniş bir akademisyen kitlesinin oluşmasını engelleyememiştir.

Anahtar Kelimeler: Peter Berger, Sekülerleşme, Sekülerleşme Tartışmalarında Yöntem

* Bu çalışma daha önce “Direnen Teori: Sekülerleşme” başlığı altında editörlüğünü Mehmet Ali Kirman ve Volkan Ertit’in yaptığı Sekülerleşme Tartışmaları (2019) kitabında yayımlandı. Bu sebeple, makalenin bu versiyonu herhangi bir akademik yükselme sürecinde ya da akademik teşvikte kullanılamaz.

GİRİŞ

Peter Berger sekülerleşme teorisini savunmanın 1960'larda kolay olduğunu, ancak teorisinin artık savunulacak durumda olmadığını ileri sürdükten sonra (2006; 2008; 2014a; 2014b) şu ifadelerle akademik metinlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır:

“Sekülerleşme teorisinin ilk savunucularından Peter Berger dahi fikrinden vazgeçti.”

“Sekülerleşme teorisi çöktü.”,

“Sekülerleşme yanlışlandı.”,

Daha önceleri sekülerleşme teorisinin savunucularından olan Berger'in, 1960'larda savunduğu fikirlerinden 1990'larda vazgeçmesi, sekülerleşme tartışmalarında onun fikirlerinin daha fazla tartışılmasına sebep oldu. Berger'i referans göstererek sekülerleşme teorisinin çöktüğünü iddia eden çalışmalar Türkiye'de de yayımlandı (Arslan, 2010: 206; Aydın, 2016: 244; Küçükcan, 2005: 113; Olgun, 2012: 138; Solmaz, 2011: 47). Ancak, Berger'in eserleri dikkatlice okunduğunda ilginç bir detay ile karşılaşılmaktadır. Berger, sekülerleşme tezinin çöktüğünü iddia ederken veri kullanmamaktadır. Bu makalenin yazılmasının sebebi de Berger'in teorisinin çöktüğünü iddia ettiği ve geniş bir akademisyen grubu tarafından referans olarak gösterilen verisiz çalışmalarını sekülerleşme teorisi bağlamında değerlendirmektir. O nedenle, bu çalışma sekülerleşme kavramı ve sekülerleşme teorisinin ne olduğunu kısaca açıkladıktan sonra şu sorulara yanıt arayacaktır:

1. Berger'in iddiaları nelerdir?
2. Veri olmadan iddialarını nasıl desteklemektedir?
3. Sekülerleşme tartışmalarındaki en temel bilimsel yöntemlerden hangilerini kullanmaktan -ısrarla- imtina etmektedir?
4. Türkiye'deki önemli bir akademisyen grubu, Berger'in indeksli ve hakemli dergilerde yayımlanmamış, veriye dayanmayan ve açık yöntemsel sorunlar barındıran iddialarını neden bir teorisinin çöküşünü izah etmek için yeterli bulmaktadır?

Sekülerleşme Ne Demektir?

Sekülerleşme kavramı olarak, belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğüstü alanın, yani dinin¹, dinîmsi yapıların², halk inançlarının³ ve diğer tüm doğüstü öğretilerin⁴ bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması demektir (Ertit, 2019: 47).

Sekülerleşme Teorisi Ne Demektir?

Sekülerleşme teorisi, modernleşen ülkelerin sekülerleşeceğini iddia etmektedir. Yani teoriye göre, modernleşmenin unsurları olan kentleşme, üniversitelileşme, endüstrileşme ve bilimsel gelişmelerin uygulama alanı bulması başta din olmak üzere doğüstü alanın gücünü ve prestijini sınırlamaktadır.

Sekülerleşme Tartışmalarının Temel Ölçütü Nedir?

Sekülerleşme kavramının içinde geçen “belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde” ifadesi, doğüstü alanın toplumsal gücünün “geçmişe nazaran” azalmış olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Sekülerleşme tartışması yapabilmek için “zaman” ve “mekân” olarak iki referans noktasına ihtiyaç vardır. Tek bir zaman dilimini içeren çalışmalar anın betimlemesini yapmak açısından yardımcı olsalar da sekülerleşme sürecini anlamak açısından kullanılabilir değildirlir (Bruce, 2011: 546-547). Çünkü sekülerleşme, bir durumun betimlenmesi değil, bir sürecin tanımlanmasıdır. O nedenle dindar bir toplum için dahi “geçmiş ile kıyaslandığında sekülerleşmiştir” ifadesi kullanılabilir.

Buna ek olarak, bir toplumun sekülerleşmesi söz konusu ise, yöntem olarak, aynı toplumu kendisinin geçmiş dönemleri ile kıyaslamak

- 1 Bu çalışma, Durkheim'ın din tanımını kabul etmektedir. Durkheim'a (2008 [1912]: 46) göre din, kutsallarla ilgili inanç ve gündelik pratiklerden oluşan, içinde bu kutsallara dair yasakların ve dinin taraftarlarını bir arada tutan tek bir ahlak kodunun olduğu sistemdir.
- 2 Dinîmsi yapılar kavramı; seküler alanın da kutsallaştırılması, ululaştırılması, yüceltilmesiyle ortaya çıkan yapılar için kullanılmaktadır. Kutsallık ya da ruhanilik ile ilgisi olmayan, bu yönde bir iddiası bulunmayan bir siyasi liderin, şarkıcının, moda ikonunun, futbolcunun ve hatta bir mekânın doğüstü özelliklere ya da güçlere sahip olduğuna inanılması ve bahsi geçen seküler “şey”lerin kutsallaştırılmasıyla ortaya çıkan yapılara dinîmsi yapı denmektedir.
- 3 Halk inançları, toplumdaki resmi ve baskın dinî öğretinin yanında varlığını devam ettiren inançlar, kutsallıklar ve onlarla ilgili ritüellerdir (Yoder, 1974: 14).
- 4 Gündelik yaşamın olaylarını anlamak için kurulan sebep sonuç ilişkisinde ve düşünme eyleminde, deney/gözlem yerine inancın/içgüdüünün merkezde olması, yani fiziğin ötesinin referans alınması, doğüstü merkezli bakış açıdır.

gerekmektedir. Söz konusu olan bir bireyin sekülerleşmesi ise, bu durumda bireyi kendi geçmişi ile ya da kendinden önceki kuşaklar ile (kendi ailesi) kıyaslamak gerekmektedir. Bu durumda sekülerleşme tartışması yapabilmek için iki kriter öne çıkmaktadır denilebilir:

1. Geçmiş ile kıyaslama yapılması.

2. Kıyasın, toplumun ya da kişinin yine kendisi ile yapılmasıdır. Yani A toplumunun sekülerleşmesi incelenirken, onu yine kendisinin geçmişi ile kıyaslamak gerekmektedir. A toplumu ve B toplumu kıyaslanarak sekülerleşme tartışması yapmak mümkün değildir. Çünkü bir toplum kendi tarihine kıyasla sekülerleşmişken, başka bir toplumdaki daha az sekülerleşmiş olabilir. Böyle bir süreç de daha az sekülerleşenin dindarlaştığı anlamına gelmemektedir.

Berger ve Sekülerleşme Tartışmaları

Berger'in 1960'larda savunduğu fikirlerden vazgeçerek, sekülerleşme teorisinin çöktüğünü ifade etmesi Türkiye'de de oldukça taraftar topladı. Berger'in Türkçe'ye çevrilen aşağıdaki eserleri Türkiye'deki akademisyenler tarafından sıklıkla referans olarak gösterilmektedir.

1. "Günümüzün Din Sosyolojisinin Problemleri" (2006)
2. "Sekülerleşme Yanlışlandı" (2008)
3. "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine" (2014a)
4. "Sekülerizmin Gerilemesi" (2014b)

Makalenin bundan sonraki bölümünde, Berger'in bu çalışmalarında savunduğu görüşler 10 farklı iddia altında sunulacak ve bu iddiaların sekülerleşme tartışmalarındaki güçsüzlükleri okuyucu ile paylaşılacaktır.

İddia 1: "Şimdilerde 'sekülerleşme teorisi' olarak bilinen bu teori, modernitenin, dine esaslı şekilde düşman olduğunu iddia eder." (Berger, 2014a: 100)

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger'in iddiasının aksine, hem modernleşme ya da modernite dine düşman değildir hem de sekülerleşme teorisinin böyle bir iddiası yoktur. Berger 18. yüzyılın Aydınlanma filozoflarının fikirlerini sekülerleşme teorisinin iddiasıymışçasına ortaya koymaktadır. Sekülerleşmenin ortaya çıkmasının sebebi, birilerinin dine düşman olup, dine karşı savaş açması değildir. Aksine, endüstrileşme, kentleşme ve bilimsel gelişmeler gibi modernleşmenin unsurları, yani sekülerleşme teorisinin üç temel ayağı, din ile kavga etmezler. Ayrıca sekülerleşme teorisyenleri de

“modernleşme dine düşman olduğu için” sekülerleşmenin ortaya çıktığını iddia etmezler.

Modernleşme ve din kavga ettikleri için değil, modernleşmenin sebep olduğu yeni yaşam koşullarında dine ve diğer doğüstü anlatılara daha az ihtiyaç duyulduğu için sekülerleşme gerçekleşmektedir. Sekülerleşme teorisini modernleşme ve din düşmanlığına indirgemek, teorinin temel iddiasını iskalama tehlikesi barındırmaktadır. Örneğin, cep telefonlarına kamera yerleştiren mühendisler, diğer fotoğraf makinesi üreticilerinin düşmanı değildir. Ama ortaya koydukları yeni teknoloji sebebi ile genel kullanım için satılan fotoğraf makinelerinin üretimini azaltmış olabilirler. Buradan yola çıkarak, iki mühendis grubunu düşman ilan etmek sosyal bilimcilerin savunmak isteyeceği bir sebep sonuç ilişkisi olmaktan uzaktır. Benzer şekilde, modernleşme dine düşman olmadığı halde, modernleşmenin arttığı yerlerde din başta olmak üzere doğüstü alanın gündelik yaşama dokunduğu alanlar azalmaktadır. Yani direkt değil, dolaylı bir etki söz konusudur.

İddia 2: “Tam tersine, dünyanın birçok yerinde dinî inançla ilgili gerçek bir patlama söz konusudur.” (Berger, 2008: 271). “[Sekülerleşme teorisi] ABD de dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanından elde edilen deneysel bulguları açıklamada giderek yetersiz hale gel[miştir].” (Berger, 2006: 90).

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger teorinin çöktüğünü bu ifade ile savunuyor: “dünyanın dört yanından gelen veriler.” Ancak bu verilerin neler olduğunu merak eden okuyucu, Berger’in eserlerinde detaylı bir okuma yapmasına rağmen, bu veriler ile karşılaş(a)mamaktadır. Berger, kendisinin ya da bir başka akademisyenin yaptığı herhangi bir akademik çalışma ya da rapordan bahsetmemekte, sadece “dünyanın dört bir yanında veriler var” diyerek, teorinin çöktüğünü iddia etmektedir. Ancak, bir akademik iddianın desteklenebilmesi için “veriler var” demekten daha fazlasına ihtiyaç duyulur. Eğer Berger’in bu tarzı sorgulanmaz ise, bu durumda “Dünyanın dört bir yanından gelen verilere göre uzaylılar vardır.” diyen bir başka kişiyi sorgulama şansımız da ortadan kalkmaktadır.

Akademisyenler, kendilerine sunulan iddialara ya da bilgilere şüphe ile yaklaşırlar. Buradaki “şüphe” kelimesi, olumsuz anlamda kullanılmamaktadır. Aksine, bilimsel çalışmaların temeli olarak “şüphe” (ve merak), akademisyenin başlangıç noktasıdır. Muhakkak ki Berger’in bahsettiği veriler var olabilir, ancak, bu verilerin nerede olduğunu ve neden Berger’in elindeki fırsatlara rağmen bu verilerden bahsetmediğini sorgulamak gerekmektedir.

İddia 3: Berger (2006: 90-91; 2008: 272; 2014b: 48) dünyanın büyük bir bölümünde dinî hareketlerin önemli bir yükseliş gösterdiğini, bunlardan özellikle iki tanesinin öne çıktığını iddia ediyor: Birincisi, Müslüman coğrafyalarda İslam'ın yükselişi... İkincisi ise, özellikle Latin Amerika'da Protestanlığın yükselişi...

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger'in bu iki iddiası da akademik çalışmalar ile desteklenebilecek durumda değildir. Muhtemelen bu sebeple, Berger de herhangi bir akademik çalışmaya atıf yapmaktansa, Türkiye'de dinin toplumda daha baskın hale geldiği iddiasına kanıt olarak, 2008 senesine kadar gerçekleştirdiği iki Türkiye ziyaretinde gördüğü cami sayısındaki artışı sunmuştur (Berger, 2008: 278). Ancak Berger'in gözlemlerinin aksine, Türkiye'de kişi başına düşen cami sayısı düşmektedir. 1985 yılında cami sayısı 57.060 iken, bu rakam 2017 yılının başında 87.381'e yükselmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, 31 Aralık; Özcan, 1990: 6). Yani 1985'ten 2017 yılına kadar cami sayısı %38 oranında artmıştır. Aynı yıllar içerisinde nüfus ise %53 oranında artış göstermiştir. 2000 yılı temel alındığı takdirde ise, 2000-2017 yılları arasında cami sayısındaki artış oranı %15 iken, nüfus artış oranını %22 olarak gerçekleştirmiştir. Berger'in iddiasının aksine, kişi başına cami sayısı Türkiye'de geçmiş yıllara kıyasla düşmüştür. Bu durumda Berger'in gözlemleri kendisini yanıltmıştır denilebilir. Gençlik yıllarında "Sosyoloji, görünenin ardındaki görünmeyeni ortaya koymaya çalışır." diyen Berger'in (1963: 30), yaşamının son zamanlarında kendi gördüklerine bu kadar güven duymuş olması ve derinlemesine araştırmaya gerek duymaması tutarlı olma iddiası taşımadığı izlenimi uyandırmaktadır. Cami sayısındaki düşüşe ek olarak, Berger'in iddiasının aksine Türkiye'nin sekülerleştiğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur ve bu çalışmalarda sadece azalan ibadet oranları ortaya konmamıştır. Zira sadece inanç ve ibadet üzerinden yapılan sekülerleşme tartışmaları yeterli veri sağlamaktan uzaktır. Din başta olmak üzere doğaüstü alanın eş seçimi, cinsellik, yeme-içme kültürü, eğitim, boşanma, çocuk yetiştirme ve benzeri konulardaki etkisi de sekülerleşme tartışmalarının parçasıdır. Tüm bu konularda Türkiye'nin sekülerleştiği akademik çalışmalar ile ortaya konmuştur (Ertit, 2018, 2019). Bu akademik çalışmalar, Berger'in yaptığı gibi kişisel gözlemlere başvurularak değil, indeksli ya da hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerin, enstitülerde yapılan tezlerin ve akademik kitapların biraraya getirilmesi ile hazırlanmıştır.

Berger'in Türkiye ile ilgili ortaya attığı iddianın doğrulanamaması ile birlikte, Latin Amerika ile ilgili öne sürdüklerinin de hem verisiz, hem de kısa

bir araştırma yapıldığı takdirde doğrulanmaktan uzak olduğu görülecektir. O nedenle iddiasını yine kendi gözlemlerine mi, yoksa bir başka kaynağa mı dayandırdığını okuyucu anlayamamaktadır. Hâlbuki, geçmişe kıyasla daha modern olan Latin Amerika ülkeleri, Avrupa ülkeleri gibi benzer sekülerleşme süreçlerinden geçmektedirler. Pew Araştırma Merkezi (2014, 13 Kasım) tarafından yayımlanmış olan rapora göre, dinî pratikler, inançlar ve üyeliklerde kıtanın geneline yayılan bir azalma mevcuttur. Kıtanın baskın doğüstü öğretisi olan Katoliklik, 1950'lerden itibaren hızlı bir düşüş içerisinde. Rapora göre, 1960'ların ortasına kadar Latin Amerika ülkelerinin %90'ından fazlası Katolik iken, bu rakam 2013 yılı itibari ile %69'a düşmüştür. Bu dönüşüme paralel olarak, Katolik inancında kabulü mümkün olmayan kürtaj, boşanma ve eşcinsel evliliklerin onayında artışlar yaşanmıştır. Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili ve Uruguay gibi Latin Amerika ülkelerinde eşcinsel evlilikleri onaylayanların oranı %45'in üzerine çıkmıştır. Yani zamanında %90'ı Katolik olan ülkelerde, neredeyse sokaktaki her iki kişiden biri eşcinsel evliliğin yasal olmasını savunur hale gelmiştir. Raporun, doğum kontrolü ve boşanma ile ilgili bölümleri de yine yaşanan sekülerleşme sürecini göstermesi açısından önemlidir:

Birçok Katolik, kilise öğretilerinin güncellenmesi gerektiğini düşünüyor. Örneğin, Latin Amerika boyunca Katoliklerin %66'sı doğum kontrolü için doğal olmayan yollara Kilise'nin izin vermesi gerektiğini söylüyor. Şili, Venezüella, Arjantin ve Uruguay'da her 10 kişiden 8'i Kilise'nin doğum kontrol yöntemlerine dair öğretilerinin değişmesini istiyor. Bu rakam Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan hispanikler⁵ için %72. Boşanma konusunda benzer bir tutum söz konusu. Latin Amerikalı Katoliklerin %60'ı kendi Kiliselerinin boşanma konusunda eski görüşünden vazgeçmesini, boşanmanın artık yasak olmaması gerektiğini ifade ediyor. Aynı şekilde Şili'deki Katoliklerin %82'si, Uruguay'da %78'i, Arjantin'de %77'si yine boşanma konusunda Kiliselerinin öğretisinin değişmesini istiyor. (Pew Araştırma Merkezi, 2014, 13 Kasım: 23-24)

Latin Amerika'nın sekülerleştiği iddiasına, yükselen Protestan grupların varlığından bahsedilerek karşı çıkılabilir. Çünkü Latin Amerika ülkelerinde hızla yayılan Protestanlık, araştırmacılar tarafından kıtadaki en aktif/dinamik sosyal hareketlerden biri olarak adlandırılmaktadır (Gaskill, 1997; Gill, 1999). Ancak böyle bir itiraza, söz konusu sekülerleşme tartışmaları ise, üç noktada karşı gelmek mümkün:

Birincisi, 1950'den bu yana Katolik Kilisesi'ne üye olanların oranı %94'ten %69'a düşmüş iken, Protestanların oranı %3'ten %19'a çıkmıştır. Yani Protestanların artışı, Katoliklikten kopanları dengeleyememektedir. İkincisi ise

5 Amerika'ya Latin Amerika ülkelerinden gelenler için kullanılan bir kavram. Çoğunlukla dilleri İspanyolcadır.

sekülerleşmenin tanımı ile ilgilidir. Sekülerleşme kavramı, inancı birey sayısındaki değişimle birlikte, inancın gündelik yaşama dokunduğu alanların artışı ya da azalışı ile de ilgilidir. Latin Amerika’da inancın gündelik hayata yansıdığı alanlarda, yani boşanma, kürtaj, eşcinsel evlilikler, evlilik öncesi cinsellik gibi konularda, doğaüstü alanın toplumsal gücü ve yaptırımı azalmaktadır. Üçüncüsü ise, Protestanlığın artışının bir açıdan bakılınca sekülerleşme olarak da okunabilecek olmasıdır. Din değiştirmenin ağır toplumsal yaptırımlar ile sonuçlandığı ülkelerde, belli bir zaman sonra, din değiştirilenlere karşı daha toleranslı olunmaya başlanmış ise, bu açık sekülerleşme süreçlerinden biridir. Zira geleneksel toplumlarda din, seçilebilen ve kişinin kararlarına bırakılan bir olgu olmanın çok ötesinde bir toplumsal gerçekliğe sahiptir. Doğulduğu anda “sahip olunan” ve “ölene kadar sorgulanmaksızın inanılacak olan” dinin, inanç alternatiflerinden biri haline gelip seçilen bir “şey” haline dönüşmesi, modernleşme süreci ile bireyselleşen toplumların karakteristik özelliklerindedir.

Tüm bu istatistiki bilgilerden sonra ifade edilebilir ki, Berger’in Türkiye ve Latin Amerika ile ilgili iddiaları, akademik çalışmalar ile desteklenmektedir. Bu durumda ifade edilmelidir ki, Berger’in kendi çalışmalarında veri sunmaması, sadece yazdığı şeylere özen göstermemesiyle değil, aynı zamanda ortada veri olmamasıyla da ilgili olabilir.

İddia 4: “Sekülerleşme teorisinin öldüğüne dair birçok sebep gösterilebilir olsa da (...) Amerika-Avrupa kıyaslaması teorisinin öldüğüne dair en büyük kanıttır”. (Berger, Davie & Fokas 2008: 141)

İddianın Sorunlu Tarafı: Sekülerleşme teorisinin çöktüğünü iddia eden akademisyenler, özellikle modern ABD’yi modern Batı Avrupa ülkeleri ile kıyaslayarak bu iddialarını temellendirmeye çalışmaktadırlar. Berger de bu yöntemi kullanan akademisyenlerden biri olarak, sekülerleşme tartışmalarındaki en temel yöntemi dikkate almak istememiş görünmektedir. Hâlbuki sekülerleşme tartışması yapabilmek için, toplumların kendi tarihlerine bakılmalıdır. Bu sebeple özellikle 1990’lardan bu yana sıklıkla başvurulan Amerika ve Avrupa kıyaslaması, söz konusu sekülerleşme tartışmaları ise metodolojik olarak sorunludur. Örneğin Grace Davie 2002 yılında yayımladığı *Europe: The Exceptional Case* adlı kitapta, özellikle Amerika ile ilgili olan bölümde (*American Activity: A Vibrant Religious Market*) Amerika’yı kendi tarihi ile kıyaslamak yerine Avrupa ile kıyaslamayı seçmiştir.

Sekülerleşme teorisinin çöktüğünü iddia eden bu akademisyenlerin temel argümanı ise ABD’deki kiliselerin Avrupa’dakiler gibi boş olmaması ve

Batı Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha canlı bir dinî yaşamın ABD’de deneyimleniyor olmasıdır. Hâlbuki Amerika’nın Avrupa ülkelerine kıyasla daha az sekülerleşmiş olması, Amerikalıların desekülerleştiği anlamına gelmek zorunda değildir. Daha basit anlatımla, boyları uzayan iki arkadaştan (ABD ve Avrupa), biri diğerine kıyasla daha az uzadı diye (ABD), onun boyunun kısaltıldığını iddia etmek olanaklı değildir.⁶

Birçok akademik çalışmanın bulguları, ABD’nin kendi tarihine bakıldığı takdirde sekülerleştiğini ortaya koymaktadır (Voas & Chaves, 2016: 1523). Örneğin sanılan aksine, ABD’de de kiliseye devam oranları sabit şekilde düşmektedir (Barna, 2001, 17 Aralık; Pew Araştırma Merkezi, 2012: 17; 2015, 16 Kasım). Dinî ritüellere katılmayanların oranı 1990’da %13 iken, 2014 yılında %26’ya çıkarak 25 yılda iki katına ulaşmıştır (Voas & Chaves, 2016: 1523). Sürekli kiliseye gidenlerin oranı ise 1965’lerde %40’lardan 21. yüzyılın başında %22’nin altına düşmüştür (Hadaway & Marler, 2005: 316). 1950’lerde herhangi bir dine bağlılığı olmayanların oranı %2 iken (Bruce, 2002: 207- 208), bu oran 2012 yılında %20’ye (Pew Araştırma Merkezi, 2012: 9), 2014 yılında ise %22’ye (Pew Araştırma Merkezi, 2015, 16 Kasım) yükselmiştir. Son zamanlardaki araştırmalar, genç yetişkinler arasında -önceki kuşaklara kıyasla- ateist sayısının artış gösterdiğini, yine gençlerin kendilerini bir din ile tanımlama noktasında daha az istekli olduklarını ve dinî pratiklere daha az zaman ayırdıklarını ortaya koymaktadır (Pew Araştırma Merkezi, 2018, 13 Haziran). İnançsız kişi oranının Batı Avrupa ülkelerinde ABD’ye kıyasla daha yüksek olması, ABD’nin desekülerleştiğini değil, Batı Avrupa’ya kıyasla daha yavaş sekülerleştiğini göstermektedir (Norris & Inglehart, 2007: 33).

Vurgulanmalıdır ki, yukarıda ifade edilen rakamlar kiliseye gitme oranları ve dinî inançlar ile ilgilidir. Bu rakamlara paralel olarak, ABD’de geleneksel Hıristiyan değerlere aykırı olan evlilik öncesi cinsellik ve evlilik dışı çocuk sahibi olma oranlarında da artış gerçekleşmiştir. Yapılan çalışmalar, Hıristiyanların dinden uzaklaştıkça evlilik dışı cinsel faaliyetlerinde artış olduğunu, eşcinselliğe daha toleranslı yaklaştıklarını, daha fazla cinsel partnerleri olduğunu ortaya koymaktadır (Zuckerman, 2003: 109-111). 12.571 kişi ile gerçekleştirilen *Aile Gelişimi Ulusal Araştırması*’ndan alınan verilere göre 20 yaşına giren ABD’lilerin %75’i evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşamıştır

6 Örneğin Türkiye’deki gençlerin Avrupa ve ABD’de yaşayan gençlere kıyasla daha dindar olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Akyüz, 2014: 12). Ancak bu bilgi, Türkiye’de yaşayan gençlerin kendi sekülerleşme süreçlerine dair bilgi içermemektedir. Diğer ülkelerin gençlerine kıyasla daha dindar olmayan, onların sekülerleşmediği anlamına gelmek zorunda değildir.

(Finer, 2007: 73). Ayrıca, 1980 yılında her 100 doğumdan 18,4'ü evlilik dışı gerçekleşirken, bu rakam 2002 yılında %34'e, 2007 yılında %39'a ve 2015 yılında %40,4'e yükselmiş durumdadır (Martin, Hamilton, Osterman, Driscoll & Mathews, 2017: 2; Ventura, 2009: 2). Buna ek olarak eşcinsel evliliklerin geleneksel evlilikler gibi yasallaşmasını onaylayan Amerikalıların oranı %64'e ulaşmıştır (Gallup, 2017, 15 Mayıs). Dolayısıyla ABD'deki gündelik yaşam pratikleri ve tutumlarda görülen tüm bu değişimler, Amerikalıların dindarlaştığını ya da Hıristiyanlığın toplumsal gücünün arttığını iddia eden akademisyenlerin (Berger, Davie & Fokas, 2008; Finke & Stark 1988; Stark 1999) ortaya koyduğu fotoğrafın tekrar ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu metodolojik sorunu aşmak için, sekülerleşme kavramının tanımında da belirtildiği gibi "belli bir toplum" ifadesine ihtiyaç duyulmaktadır. Tarih, tüm toplumlara "tüm ufak ayrıntıları ile aynı yazgı"yı getirmeyeceğinden, benzer koşullar altında ortaya çıkan bir toplumsal gerçekliğin deneyimlenme derecesi, muhakkak ki farklılık taşıyabilir. Ancak iki örnek de aynı istikamette ise, daha yavaş olanın "farklı istikamette olduğunu ifade etmek" sekülerleşme tartışmaları açısından sorunludur.

İddia 5: "[İslam] birçok yerde, özellikle de Hıristiyanlıkla çekiştiği Orta Afrika'da mühtediler⁷ kazanmaya devam etmektedir." (Berger, 2014b: 47).

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger'in bu iddiasını hangi çalışmaya dayandırdığını merak eden okuyucu, Berger'in yine "veri"siz bir iddia ortaya attığını fark edecektir. Sekülerleşme teorisinin çökmesi için, modernleştiği halde desekülerleşen bir ülkeye dair verilere ihtiyaç vardır. Ancak Berger, Orta Afrika'da hangi ülkenin modernleşmiş olduğunu, bu ülkede Müslümanlığı seçenlerin sayısının oranının ne olduğunu, seçilen Müslümanlığın nasıl yaşandığını, bir önceki kuşağın hayatına doğaüstünün ne kadar dokunduğunu ve benzeri önemli detayları okuyucu ile paylaşmak istememiştir. "Kentleşme, endüstrileşme ve bilimsel gelişmelerin geçmişe kıyasla arttığı ama aynı zamanda İslam'ın daha baskın hale geldiği, gündelik yaşama daha fazla nüfuz etmeye başladığı Orta Afrika ülkesi hangisidir?" sorusu Berger tarafından yanıtız bırakılmıştır.

İddia 6: "(...) son zamanlarda özellikle Fransa, İngiltere, ve İskandinav ülkelerinde yapılan bazı din sosyolojisi araştırmaları [sekülerleşme teorisini sorgulatmaktadır]. Bu araştırmalar organize kiliselere karşı var olan yabancılaşmaya rağmen, özellikle Hıristiyanlık içerisinde çok kuvvetli bir dinî canlanma olduğunu gösteren veriler ortaya koymaktadır. Bu veriler,

7 Sonradan Müslüman olan kişiler.

dikkatle incelendiğinde, Avrupa’da dinî manzarayı tanımlayan şeyin ‘sekülerleşme’den ziyade ‘kurumsallaşmış dinden kaçış’ olduğu görülmektedir. Yani din için bir ‘yok olma’ değil, bir ‘yer değiştirme’ söz konusu olmuştur.” (Berger, 2014b: 50)

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger daha önce olduğu gibi burada da heyecan verici bir iddiayı okuyucuya sunmaktadır. Ancak hem kendisini hem de okuyucuyu heyecanlandıran bu çalışmaların, kim tarafından, ne zaman ve nasıl yapıldığını ve nerede yayımlandığını paylaşmaktan imtina etmektedir. Bu durumda, okuyucu Avrupa’da sekülerleşme olmadığını iddia eden çalışmaların varlığından Berger tarafından haberdar ediliyor, ama daha fazlasını bilme hakkından yine Berger tarafından yoksun bırakılıyor. Berger, sadece kendisi yazdığı için iddialarına inanılmasını bekliyor. Ancak akademik çalışmaların güvenilirliği ve geçerliliği, okuyucunun yazara inanması ile değil, eldeki verilerin bilimsel yöntemlere uygun şekilde toplanması ve yorumlanması ile sınırlanır. Berger’in paylaşmak istemediği verilerin ne olduğunu eğer okuyucu kendisi araştırıp bulmak isterse, ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Zira Berger’in bu iddiasını desteklemek için ampirik veri bulunamadığı gibi, Berger’in iddia ettiklerinin tersini destekleyen verilerle karşılaşmaktadır. Essex Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırma Enstitüsü tarafından yürütülen *Britanya Hanehalkı Araştırması* ve Ulusal Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından yürütülen İngiliz Sosyal Tutumları Anketi’nin verilerini analiz eden David Voas ve Alasdair Crockett, aşağıdaki sonuca ulaşmışlardır:

(...) Britanya’da bireylerin inancı [believing] da dinî aidiyetin [belonging] iki yönü olan dinî üyelik ve dinî katılımla aynı oranda aşınmıştır. İnanç düzeyi nominal aidiyetlerden daha düşüktür. Farklı yaş grupları, dönemler ve topluluklar ayrı ayrı değerlendirildiğinde de inanç düzeyindeki azalmanın genelleştirilebileceği görülmüştür. İnançlı ebeveynlerin sadece yansı kendi inancını çocuğuna aktarabilmişken, inançsız ebeveynlerin neredeyse tamamının çocukları da kendileri gibi inançsız olmuşlardır. İnanmak da ait olmak gibi azalmaktadır. (Voas & Crockett, 2005: 11)

Detlef Pollack ve Gert Pickel (2007: 603) de Almanya’da son 50 yılda kilise üyeliği ve dindarlık arasındaki ilişkinin nasıl evrildiğini inceleyerek, Berger’in bahsettiği iddianın geçerliliğini araştırmışlardır. Ulaştıkları sonuç şudur: “(...) yükselen kilise dışı bireysel dindarlık oranı, kilisenin kaybını telafi etmekten uzaktır.”

İddia 7: İsrail desekülerleşmektedir (Berger, 2006, 2014b).

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger’in İsrail ile ilgili ifadeleri diğer ülkeler hakkında söylediklerinden çok farklı değildir. Aynen Türkiye ve Latin

Amerika ülkeleri özelinde olduğu gibi, veri olmadan, herhangi bir kaynağı referans olarak göstermeden ve sözünü ettiği ülke(ler)deki modernleşme süreçlerini tartışmadan desekülerleşme yaşandığını iddia etmektedir. Örneğin İsrail ile ilgili desekülerleşme sürecini sadece şu cümleler ile sınırlamakta ve detaya girmekten kaçınmaktadır: “Yahudi grupların hem İsrail içinde hem de diasporada hızlıca çoğalması...” (Berger, 2006: 91; 2014b: 45).

Halbuki Berger’in tek cümlelik iddiasının aksine, İsrail toplumu da diğer modernleşen toplumlar gibi sekülerleşme sürecini deneyimlemektedir. Sebt (dinlenme) gününde ticaretin yaygınlaşması, ortodoks hahamlar olmadan yapılan evliliklerde artış, sinagoglardan bağımsız defin işlemleri, her sene düzenlenen eşcinsellerin Onur Yürüyüşü ve benzeri değişimler Musevilik’in gündelik yaşama daha az dokunduğunun göstergelerindedir (Ben-Porat, 2017: 172-74). Sekülerleşme teorisinin çöktüğünü iddia etmek için Berger’i referans olarak metinlerinde kullananların İsraildeki bu dönüşümlerin neden daha fazla Musevilik olarak kabul edilmesi gerektiğini açıklamaları beklenmektedir.

İddia 8: Berger’e (2006: 91) göre, tüm dünya desekülerleşirken, sekülerleşme algısının halen var olmasının sebebi “entelektüel”lerin dünyayı sadece kendi çevrelerinden ibaret sanmalarındır.

İddianın Sorunlu Tarafı: Bu iddia karşısında Berger’e şu soruların yöneltilmesi gerekmektedir:

A. Bu iddianızı destekleyecek akademik bir çalışma mevcut mudur?

B. Avrupa ülkeleri, Amerika, Kanada, Avustralya, Latin Amerika, Türkiye, Yeni Zelanda gibi modern ya da modernleşmekte olan ülkelere ait istatistikler, bir sekülerleşme sürecinin bu ülkelerde yaşandığını ortaya koymaktadır. Latin Amerika ve Amerika ile ilgili veriler bu metnin içinde halihazırda sırasıyla 3. ve 4. iddiaların tartışıldığı bölümlerde bulunmaktadır. Türkiye’ye dair istatistikler için Ertit’in (2018; 2019) çalışmaları detaylı istatistiki veriler içermektedir. Yeni Zelanda İstatistik Bürosu’na (2014, 15 Nisan) göre, 2001 yılından itibaren kendisini dinin dışında gören bireylerin sayısında artış gerçekleşmiştir. 2001 yılında “Dinim yok.” diyenlerin sayısı 1.028.049 iken, 2013’te bu rakam 1.635.345’e çıkmıştır. Bu durumda, 2001 yılında Yeni Zelanda’da %26 olan dinsizlerin oranınının 2013’te %36,8’e yükseldiği belirtilmelidir. Avustralya’da ise kiliseye katılım oranı 1960-1998 yılları arası %40’tan %13’e düşerken, dinsizlerin oranı 1966 yılında 0,8 iken 1991’de 12,9’a, 2001 yılında %15’e ve 2016 yılında ise %30’a yükselmiştir (Avustralya İstatistik Bürosu, 2017, 28 Haziran; Mason, 2002, 31 Ekim-3 Kasım).

Kanada'daki dinî yaşamı araştıran Alastair D. Hay (2014: 19), dindarlık, dinî katılım ve ebeveynin dinine olan inançlarda negatif yönlü eğilim olduğunu ortaya koymuştur. Sadece ibadet ya da inanç noktasında değil, aynı zamanda, gündelik yaşamda da doğaüstü alanın etkisinin azaldığı rakamlar ile ifade edilebilmektedir. Bu durumda, öncelikle ülkelerin istatistik büroları olmak üzere, bu çalışmaları yapan akademisyenlerin, olmayan verileri öne sürdüklerini mi iddia ediyorsunuz? Örneğin dinsizlerin sayısının arttığını ortaya koyan Yeni Zelanda İstatistik Bürosu'nun ya da Avustralya İstatistik Bürosu çalışanlarının, aslında “entellektüel” oldukları için olmayan bilgileri ortaya attıklarını mı savunuyorsunuz?

Berger vefat ettiği için bu sorulara yanıt vermesi mümkün değil. Ancak Berger'in eserlerine atıf vererek sekülerleşme teorisinin çöktüğünü iddia eden akademisyenlerin bu sorulara verecekleri yanıtlar tartışmanın daha sağlıklı bir zeminde yürütülmesine fırsat verebilir. Hâlbuki Berger'in ve takipçilerinin “Sekülerleşme teorisi çöktü.” iddiasını savunabilmeleri için yapmaları gerekenler kompleks basamaklardan oluşmamaktadır. Hangi toplumda doğaüstü alan geçmişe kıyasla artmış ise, bunu nicel ya da niteliksel çalışmalar ile ortaya koymak ve ardından aksini iddia eden çalışmalardaki -eğer varsa- yönlemsel sorunları okuyucu ile paylaşmak. Eğer bu yapı(a) maz ise, Berger'in akademi dışı üslup ile ortaya koyduğu iddialarını, değil bir teorinin çöküşünü izah etmek için kullanmak, herhangi bir akademik metinde referans olarak kullanmak sorunlu görünmektedir.

İddia 9: “Çok hızlı şekilde yayılan astroloji ve ruhsal şifaya akımlarıyla...” (Berger, 2014a: 104)

İddianın Sorunlu Tarafı: Berger'in “astroloji” ve “ruhsal şifa”ya artan ilgiyi sekülerleşme tartışmaları içinde kullanması isabetlidir. Zira sekülerleşmenin merkezinde din değil, astrolojiyi de içine alan “doğaüstü” alan vardır.⁸ Bu sebeple, astrolojinin geçmişe kıyasla gündelik yaşamı daha fazla yönlendirdiği ortaya konulabilirse, Berger'in öne sürdüğü gibi desekülerleşme yaşanmış iddiası savunulabilir. Tam bu noktada Berger'e şu soruların sorulması gerekmektedir:

1. Astrolojiye artan ilginin boyutları nedir? Astroloji bireylerin gündelik aktivitelerini eskiye kıyasla daha mı fazla etkileme başlamıştır?

2. Daha önce astroloji ile ilgilenmeyen kitleler, artık günlük yaşam pratiklerinin ne olacağına sabahları okudukları burç yorumlarına göre mi karar

⁸ Akademik çalışmalar, astrolojinin bilimin değil doğaüstü alanın parçası olduğunu ortaya koymaktadır (Fichten & Sunerton, 1983; Thagard, 1978).

vermeye başlamışlardır? Yani bir sabah burç yorumunda “bugün sizi kötü bir gün bekliyor” yazısını okuyan kişi, o gün evden çıkmama kararı mı almaktadır?

Berger, bu iddiasını da veriye dayandırmamaktadır. Amerikan halkının ya da dünyanın bir başka toplumunun geçmişe kıyasla daha fazla astrolojiye inandığına ve gündelik yaşamını astrolojiye göre şekillendirdiğine dair herhangi bir akademik çalışma ya da bilimsel rapor Berger’in eserlerinde bulunmamaktadır. Burada da okuyucu, astrolojinin nerede ve nasıl yayıldığı bilgisinden Berger tarafından mahrum bırakılmıştır. Yakın gelecekte, yukarıdaki sorulara yanıt veren akademik çalışmalar ortaya çıktıkça, Berger’in iddiası ile ilgili olarak daha net değerlendirme yapılabilecektir.

İddia 10: “Söz gelimi Avrupa’da sıkıntıda olan Katolik Kilisesi Güney Amerika’da iyi gidiyor. Rusya’da Ortodoks Kilisesi canlanmaktadır. Amerika ve İsrail’de Ortodoks Yahudilik hızla gelişmektedir.” (Berger, 2008: 273)

İddiyanın Sorunlu Tarafı: Yukarıdaki sayfalarda ortaya konan istatistiki bilgiler, Berger’in bu iddialarının doğru olmadığını zaten göstermişti. Ancak bu noktada esas vurgulanması gereken Berger’in iddialarının doğru olup olmaması değil, iddialarını “iyi gidiyor” tarzında akademiden uzak bir üslupla dile getirmesi ve bunun da geniş kitleler tarafından sorgulanmaksızın kabul edilmiş olmasıdır.

Aynı eserde Berger (2008: 273) şöyle bir cümle kullanıyor: “(...) karizmatik liderlerin yönetimindeki [Protestan] grupların sayıları merak edilirse, Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan bir araştırmaya göre 400 milyondur.” Ama nedense, bu araştırmayı merak eden okuyucuya daha fazla bilgi vermiyor. O nedenle şu sorular yanıtlanmayı bekliyor:

- Pew Araştırma Merkezi’nin hangi raporunda geçiyor bu rakam?
- 400 milyona ulaşan bu grupların gündelik yaşamına Protestanlık ne kadar ve nasıl dokunmaktadır?
- Ayından ayine mi Protestanlar, yoksa yeni seçtikleri bu inanç, eski dinlerine kıyasla gündelik yaşamda daha mı etkilidir?
- Protestanlığı seçenler eskiden de dindarlar mıydı, yoksa içlerinde dinsizler de var mıydı?
- Bu süre zarfında kurumsal dinlerden çıkanların sayısı kaçtır?

Bu son soru özellikle yanıtlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Çünkü eğer dinden çıkanların sayısı 400 milyonun üzerindeyse, Berger’in verdiği rakam bu sefer kendi iddiasını yanlışlayacaktır. Çünkü aynı zaman diliminde 400

milyon+1 kişi Katoliklikten uzaklaşmış ise, bu durumda Berger'in iddia ettiği şey sorunlu hale gelecektir. Burada vurgulanan detay, sekülerleşme çalışmalarındaki yöntem için hayati önem arz etmektedir. Akademisyenler kıyaslama yapmadan sadece rakam verdiklerinde, ya da bir durumu betimlediklerinde, sekülerleşme tartışmaları açısından yetersiz bilgiyi okuyucuya vermiş olmaktadır. Hatta geçmişle kıyaslama yapmayı gözden kaçırdıkları için bazı zamanlarda desekülerleşme olarak ileri sürdükleri rakamlar ya da iddialar sekülerleşme süreci olarak dahi okunabilir. Örneğin Türkiye toplumunun dindarlaştığını ya da muhafazakarlaştığını iddia etmek için sıklıkla referans olarak gösterilen Binnaz Toprak'ın *Mahalle Baskısı Raporu*'nda yer alan bir görüşme, muhafazakarlaşmanın değil sekülerleşmenin yaşandığını ortaya koymaktadır. Kayseri'de yaşayan bir öğretmenin, kendi üzerinde hissettiği dinî baskıyı anlattığı şu cümleleri dikkatli şekilde incelendiğinde, Kayseri'nin geçmişe kıyasla oruç özelinde sekülerleştiği ortaya çıkmaktadır: "Eğitim-Sen üyesi bir öğretmen, üç-beş yıl öncesine kadar Ramazan'da açık lokanta olmadığını [Kayseri'de], açılan lokantaların taşlanıp kapatıldığını anlatıyor, 'şimdi lokantalar açık ama sokakta yiyemezsiniz, pis pis bakarlar' diyordu. (Toprak, Bozan, Morgül & Şener, 2010: 59).

Bu öğretmenin bahsettiği çok önemli bir ayrıntı Toprak'ın ve araştırmayı yürüten diğer araştırmacıların dikkatinden kaçmış görünmektedir. Zira öğretmen, daha önce Ramazan ayında Kayseri'de açık lokanta olmadığını, açık olanların da taşlandığını belirtiyor ve hemen ardından artık restoranların açık olduğunu ve taşlanma olmadığını söylüyor. Eskiden dinî baskıdan dolayı Ramazanlarda kapalı olan restoranların artık açık olması desekülerleşme değil sekülerleşme emaresidir. Bu örnekte de görüleceği gibi sadece "an"ı dair bir betimlemede bulunmak, ya da rakam vermek sekülerleşme tartışmaları için yeterli değildir. Bu sebeptendir ki, Berger'in 400 milyon ifadesi de kendi başına sekülerleşme tartışmaları için anlam ifade etmemektedir.

Berger'in bu yöntemsel hatasının benzerini, yeni dinî hareketlerin (YDH)⁹ varlığını sekülerleşme tezinin çöktüğünü iddia etmek için kullananlar da yapmaktadır. Hâlbuki eğer rakamlar kıyaslanabilecek şekilde ortaya konulabilirse, yeni dinî hareketlerin sekülerleşme teorisini yanlışlayabilecek güçten yoksun oldukları görülecektir. Örneğin yapılan çalışmalar İngiltere'deki ve ABD'deki yeni dinî hareketlerin resmi dinden ayrılanların oranını karşılamadığını göstermektedir. İngiltere'deki Methodist Kilisesi'nin

9 "Yeni Dinî Hareketler kavramı, çoğu 1950'lerden sonra ortaya çıkan, 1970'lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dinî, ruhi ve felsefi yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılmaktadır" (Barker'dan akt, Kirman, 2014: 17).

üye sayısı 1947 yılında 743.000 iken, öncelikle 1995'te 380.000'e, ardından 2018 yılında 188.000'e düşmüştür (Bruce, 2002: 81; The Methodist Church, t.y.). Bu süre zarfında yeni dinî hareketlere üye olanların sayısı birkaç bini geçmemektedir. Aynı durum Amerika için de geçerlidir. 1950'lerden itibaren dinsiz sayısı 10 kat artarak toplam nüfusun %22'sine ulaşan ABD'de (Bruce, 2002: 207- 208; Pew Araştırma Merkezi, 2012: 9; 2015, 16 Kasım) birkaç yüz bin ile ifade edilebilecek yeni dinî hareketlere üye olanların sayısı sekülerleşmenin gerçekleşmediğini iddia etmek için yeterli görünmemektedir.

Direnen Teori: Sekülerleşme

Köklerini Weber'in (1958: 117) "dünyanın büyüünün bozulması" ifadesinde bulan sekülerleşme teorisi, din sosyolojisi alanında özellikle 1960'lardan sonra etraflıca tartışılmaya başlanmıştır. Teorinin iddiası şu şekilde ifade edilebilir: Modernleşme sekülerleştirir (Köse, 2014: 172).

Her bilimsel teori gibi, sekülerleşme teorisi de yanlışlanmaya açıktır. Örneğin, hem modernleşip hem de desekülerleşen bir toplumun varlığı, teorinin revize edilmesini ya da terk edilmesini gerektirecektir. Bu sebeple, dünyanın dört bir yanında farklı toplumlar ile ilgilenen akademisyenler teorinin iddialarını on yıllardır sınamaktadırlar. Ancak, 2020 yılı itibari ile, hem modernleşen hem de desekülerleşen bir toplum ile henüz karşılaşılmamıştır.

Bu çalışmanın Berger'i merkeze almasının sebebi, teorinin çoktüğünü iddia eden diğer akademisyenlerin "Berger fikrini değiştirmiştir, o zaman teori çökmüştür." şeklinde özetlenebilecek yaygın görüşleridir. Ancak Berger'in yazıları okunduğunda, onun hangi verilere dayanarak fikir değiştirdiğini ve modernleşmeyle birlikte desekülerleşen hangi toplumlardan bahsettiğini anlamak çok mümkün görünmemektedir.

Berger'in eserleriyle ilgili olarak, iki nokta öne çıkmaktadır: Birincisi, eserler hakemli saygın dergilerde yayımlanan yazılar değil, internet sitelerinde yayımlanan ya da Berger'in davetli olduğu konferanslarda yaptığı konuşma(lar)dır. İkincisi, Berger'in bu yazılarda defaatle vurguladığı "dünyanın dört bir yanından gelen veriler" bu eserlerde okuyucuya sunulmamıştır. Yani okuyucu, Berger'in gerçekleştiğini iddia ettiği desekülerleşme süreçlerini ne nicel ne de nitel çalışmalar ışığında onun eserlerinde bulamamaktadır.

Türkiye'de Berger'e duyulan güven ayrı bir çalışma konusu olsa da, ifade edilmeli ki bu sorun sadece Türkiye'ye özgü değildir. Zira, kendi iddialarını desteklediği için, dünyanın saygın din sosyologları da Berger'in sözünü ettiği ama ortaya koy(a)madığı verilerin ne olduğunu sormadan/sorgulamadan

onun iddialarını kabul etmektedirler. Bir iddiayı elde veri olmadan ve sorgulamadan kabul etmek akademik yöntem açısından arzulanır değildir. Berger'in indeksli ve hakemli dergilerde yayımlanmayan ve verisiz iddialarının yer aldığı "konuşmaları" ya da "internet yazıları" bir teorinin çöküşünü izah etmek için yeterli görünmemektedir. Zira Berger'in fikir değiştirmesi akademik verilere değil, istatistiksel olarak yanlışılanan kendi gözlemlerine dayanmaktadır (Bruce, 2015: 237).

Akademisyenler fikirlerini değiştirebilirler. Ancak, akademisyenin yeni pozisyonunu hangi verilerle desteklediğini ve eski fikrinden neden vazgeçtiğini sorgulamak, ve bu yeni pozisyonla ilgili yapılan tartışmaları takip etmek bahsi geçen konu hakkında yorum yapmak isteyenlere daha sağlıklı bilgiler sağlayacaktır. Böyle bir akademik kültüre sahip olan Mustafa Derviş Dereli'nin (2016: 229, 235) Berger ile ilgili şu ifadeleri aydınlatıcıdır: "[Berger] bir zamanların en önemli savunucularından olduğu sekülerleşme tezinde nasıl ve niçin görüşlerini değiştirip karşı cenaha geçmiştir? (...) Konuyla ilgili geniş çaplı soruşturmalarımıza rağmen Berger'in bu fikri dönüşümüyle alakalı olarak çok fazla verinin bulunmadığını görmek bizi oldukça şaşırtmıştır."

Açıkçası Berger'in veriye dayanmayan, sadece kendi gözlemlerinden yola çıkarak ortaya koyduğu bu iddialar başka akademisyenler tarafından referans olarak alınmayıp, sadece yayımlandıkları internet sitelerinde, röportajlarda ya da konferansların açılış konuşmalarında kalmış olsalardı akademik açıdan çok sorun teşkil etmeyecekti. Ancak sahip olduğu ün ve saygınlıktan dolayı Berger'in iddiaları, verilerle desteklenmemesine rağmen, Türkiye'deki akademisyenlerin de dahil olduğu geniş bir bilim çevresi tarafından sorgulanmadan kabul görmektedir. Bu durumda hem Berger gibi saygın akademisyenlerin hem de bu saygın akademisyenlerin eserlerinden faydalanan genç meslektaşların daha hassas olmalarında fayda vardır. Dünya çapında ün yapmış saygın akademisyenler, iddia ettikleri şeyleri özenli şekilde ve verilerle desteklemekten vazgeçmeden ortaya koymaya devam etmelidirler. Hem verilerle desteklenmiş iddialar akademik kültür açısından daha değerlidir, hem de, ne yazık ki, bir akademisyenin saygınlığı ve ünü arttıkça, ortaya attığı iddiaları sorgulamadan kabul edecek geniş bir akademisyen kitlesi mevcuttur. Henüz mesleki kariyerlerinin başında olan genç akademisyenlerin de, Berger yazmış olsa bile, okudukları çalışmaların akademik yeterliliğini sorgulamayı bırakmamaları, iddialarını akademik açıdan daha iyi desteklemelerine yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, İ. (2014). "Türkiye'de Gençlik, Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVII (30). 1-20.
- Arslan, M. (2010). "Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları: Geç Modern Dönemde Büyü-Din İlişkisinin Sosyolojik Analizi". *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 195-210.
- Avustralya İstatistik Bürosu. (2017, 28 Haziran). "Religion in Australia". Erişim linki: <https://web.archive.org/web/20170710020910/http://abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/2071.0-2016-Main%20Features-Religion%20Data%20Summary-25>
- Aydın, M. (2016). *Sistemik Din Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- BARNA Research Studies. (2001, 17 Aralık). "The Year's Most Intriguing Findings". Erişim linki: <http://www.barna.com/research/the-years-most-intriguing-findings-from-barna-research-studies/>
- Ben-Porat, G. (2017). "Secularization in Israel". (Ed. P. Zuckerman & J. R. Shook). *The Oxford Handbook of Secularism*. New York: Oxford University Press. 172-187.
- Berger, P. L. (1963). *Invitation to Sociology, A Humanistic Perspective*. New York: Anchor
- Berger, P. L. (2006). "Günümüz Din Sosyolojisinin Problemleri". (Çev. Ve Haz. A. Köse). *Laik am Kutsal. İstanbul: Etkileşim*. 87-107.
- Berger, P. L. (2008). "Sekülerleşme Yanlışlandı". (Çev. M. A. Kirman). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XLIX (1). 271-281.
- Berger, P. L. (2014a). "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine". (Ed. A. Köse). *Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Timaş. 100-115.
- Berger, P. L. (2014b). "Sekülerizmin Gerilemesi". (Ed. A. Köse). *Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Timaş. 40-59.
- Berger, P., Davie, G. & Fokas, E. (2008). *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. Burlington. VT: Ashgate Publishing Company.
- Bruce, S. (2002). *God is Dead*. Oxford: Blackwell.
- Bruce, S. (2011). "Secularisation, Church and Popular Religion". *The Journal of Ecclesiastical History*. 62 (3): 543-561.
- Bruce, S. (2015). "Gereksiz Fikir Değişikliği: Berger ve Sekülerleşme". (Çev. M.A. Kirman, Ed. M. A. Kirman & İ. Çapcıoğlu). *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Otto. 235-252.
- Davie, G. (2002). *Europe: The Exceptional Case*. London: Darton, Longman and Todd.
- Dereli, M. D. (2016). "Bir Din Sosyologu Olarak Peter L. Berger'in Entelektüel Portresi". *Bilimname*. 31 (2). 227-244.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2016, 31 Aralık). "Cami Sayısı İstatistikleri". Erişim linki: <https://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>
- Durkheim, É. (2008 [1912]). *Elementary Forms of Religious Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Ertit, V. (2017). *Secularization of Alevi in Turkey. An Extension of Steve Bruce's Secularization Paradigm and Its Application to Alevi Communities in Turkey*. Yayımlanmamış doktora tezi. Radboud Üniversitesi. Hollanda.

- Ertit, V. (2018). "God is Dying in Turkey as Well: Application of Secularization Theory to a Non-Christian Society", *Open Theology*, 4. 192-211.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte.
- Fichten, C. S. & Sunerton, B. (1983). "Popular horoscopes and the "Barnum effect". *The Journal of Psychology*. 114 (1). 123-134.
- Finer, L.B. (2007). "Trends in Premarital Sex in the United States". 1954- 2003. *Public Health Reports*. 122 (1). 73-78.
- Finke, R. & Stark, R. (1988). "Religious Economies and Sacred Canopies: Religious Mobilization in American Cities". 1906. *American Sociological Review*. 53 (1). 41-49.
- Gallup. (2017, 15 Mayıs). "US Support for Gay Marriage Edges to New High". Erişim linki: <http://news.gallup.com/poll/210566/support-gay-marriage-edges-new-high.aspx>.
- Gaskill, N. J. (1997). "Rethinking Protestantism and Democratic Consolidation in Latin America". *Sociology of Religion*. 58 (1). 69-91.
- Gill, A. (1999). "Government Regulation, Social Anomie and Protestant Growth in Latin America". *Rationality and Society*. 11 (3). 287-316.
- Hadaway, C. K. & Marler, P. L. (2005). "How Many Americans Attend Worship Each Week? An Alternative Approach to Measurement". *Journal for the Scientific Study of Religion*. 44 (3). 307-322.
- Hay, D. A. (2014). "An Investigation into the Swiftness and Intensity of Recent Secularization in Canada: Was Berger Right?". *Sociology of Religion*. 75 (1). 136-162.
- Kirman, M. A. (2014). "Yeni Dinî Hareketler: Tanım ve Kapsam". (Ed. S. Turan & F. Sancar). *Yeni Dinî Hareketler*. İstanbul: Açılım Kitap. 13-26.
- Köse, A. (2014). "Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme". (Ed. A. Köse). *Kutsala Dönüş*. İstanbul: Timaş. 171-181.
- Küçükcan, T. (2005). "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din-Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası". *İslam Araştırmaları Dergisi*. (13). 109-128.
- Martin, J. S., Hamilton, B. E., Osterman, M. J. K., Driscoll, A. K. & Mathews, T. J. (2017). "Births: Final Data for 2015". *National Vital Statistics Reports*. 66 (1). 1-70.
- Mason, M. (2002, 31 Ekim-3 Kasım). *New Turns in the Secularization Debate*. Paper presented at the Annual Meeting of the Society for the Scientific Study of Religion. Salt Lake City, UT.
- Norris, P. & Inglehart, R. (2007). "Uneven Secularization in the United States and Western Europe". (Ed. T. Banchoff). *Democracy and the New Religious Pluralism*. New York: Oxford University Press. 31-57.
- Olgun, H. (2012). "Hıristiyanlık ve Sekülerleşme İlişkisi ya da Seküler Dindarlığın Teolojisi". *İnsan & Toplum*. 2 (4). 135-156.
- Özcan, Y. Z. (1990). "Ülkemizdeki Cami Sayıları Üzerine Sayısal Bir İnceleme". *Journal of Islamic Research*. 4 (1). 5-20.
- Pew Araştırma Merkezi. (2012). "Nones" on the Rise: One-in-Five Adults Have No Religious Affiliation. Washington, D.C.: Pew Research Center.
- Pew Araştırma Merkezi. (2014, 13 Kasım). "Religion in Latin America. Widespread Change in a Historically Catholic Region". Erişim linki: <http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/>

- Pew Araştırma Merkezi. (2015, 16 Kasım). "Event: Is the American Public Becoming Less Religious". Erişim linki: <http://www.pewforum.org/2015/11/16/event-is-the-american-public-becoming-less-religious/>
- Pew Araştırma Merkezi. (2018, 13 Haziran). "The Age Gap in Religion Around the World". Erişim linki: www.pewforum.org/2018/06/13/the-age-gap-in-religion-around-the-world/
- Pollack, D. & Pickel, G. (2007). "Religious Individualization or Secularization? Testing Hypotheses of Religious Change - the Case of Eastern and Western Germany". *The British Journal of Sociology*. 58 (4). 603-632.
- Solmaz, B. (2011). "Dine Sosyolojik Bakış Açılarındaki Gelişmeler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31. 29-54.
- Stark, R. (1999). "Secularization R.I.P.". *Sociology of Religion*, 60 (3): 249-273.
- Thagard, P. R. (1978). "Why astrology is a pseudoscience". *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*. (1). 223-234.
- The Methodist Church. (t.y.). "Membership". Erişim linki: <http://www.methodist.org.uk/about-us/the-methodist-church/membership/#a>
- Toprak, B., Bozan, İ., Morgül, T. & Şener, N. (2010). *Türkiye'de Farklı Olmak*. (3. Baskı) İstanbul: Metis Yayınları.
- Yeni Zelanda İstatistik Bürosu (2014, 15 Nisan). "2013 Census QuickStats about culture and identity". Erişim linki: <http://www.stats.govt.nz/Census/2013-census/profile-and-summary-reports/quickstats-culture-identity/religion.aspx>
- Yoder, D. (1974). "Toward a Definition of Folk Religion". *Western Folklore*. 33 (1). 2-15.
- Voas, D. & Chaves, M. (2016). "Is the United States a counterexample to the secularization thesis?". *American Journal of Sociology*. 121 (5). 1517-1556.
- Voas, D. & Crockett, A. (2005). "Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging". *Sociology* 39 (1) 11-28.
- Weber, M. (1958). *The Religion of India. The Sociology of Hinduism and Buddhism*. (Alm.'dan İng'ye Çev. & Ed. H. H. Gerth & D. Martindale). USA: Free Press.
- Zuckerman, P. (2003). *Invitation to the Sociology of Religion*. New York and London: Routledge.